

МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ ХРИСТИНА САНОЦЬКА: ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОГО ПОШУКУ

Маркіян Нестайко

молодший науковий співробітник наукового відділу інформаційної та організаційно-виставкової роботи Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаніка

У статті на матеріалах особистого архіву Х. Саноцької охарактеризовано її наукову й епістолярну спадщину, акцентовано увагу на науково-пошукових зацікавленнях дослідниці.

Ключові слова: науковий пошук, особистий архів, листи, музей, мистецтвознавство, мистецтво.

In an article on the materials of personal archive, is characterized scientific and epistolary heritage of H. Sanotskaya, focusing on the scientific search for a researcher.

Keywords: scientific research, personal archives, letters, museum, art history and art.

В статтє на материалах личного архива Х. Саноцкой охарактеризовано ее научное и эпистолярное наследие, акцентировано внимание на научно-поисковых интересах исследовательницы.

Ключевые слова: научный поиск, личный архив, письма, музей, искусствоведение, искусство.

Становлення Христини Саноцької* як українського мистецтвознавця припадає на початок 1960-х рр. В історичному контексті ці роки були переломними у формуванні нової генерації українських письменників, митців і науковців, які були готові відстоювати національну свідомість, ідею, культуру і намагалися відійти від канонів соцреалізму. До цього патріотичного кола належала і відомий львівський мистецтвознавець, педагог, професор Х. Саноцька.

© Нестайко М., 2011

* **Саноцька Христина Іванівна** (1931–1999). Початкову освіту здобула у Львівській середній школі № 5 (1940–1949). Одночасно відвідувала художню школу, яку організувала О. Кульчицька. Згодом вступила до Українського поліграфічного інституту імені І. Федорова (тепер — Українська академія друкарства) на відділення художнього редагування книг і журналів. У 1953 р. отримала диплом спеціаліста художньо-технічного редагування та оформлення книги і друкованої продукції.

Постать Христини Саноцької потребує докладного вивчення. Серед опублікованих статей про неї слід назвати два дослідження Р. Грималюк: «З любов'ю до мистецтва і до людей» [3] та «Думаю і люблю серцем (спогад про Саноцьку Христину-Олену)» [2]. У цих статтях багато уваги приділено біографічним фактам з життя науковця. Слід також зазначити, що інформацію про Х. Саноцьку подали довідкові видання: «Митці України» [24], «Мистецтво України» [25], «Енциклопедія українознавства» [23]. Однак трапляються прикрі неточності в наведених даних. Так, у «Тернопільському енциклопедичному словнику» [1] зазначено, що Х. Саноцька народилася в селі Бурканів Тербовлянського району Тернопільської області, хоч з автобіографії [17] відомо, що вона народилася у Львові.

Після закінчення інституту працювала художнім редактором у видавництві «Радянська Україна» в Києві, згодом — завідувачем ілюстративного відділу журналу «Радянська жінка». У 1957 р. повернулася до Львова, де впродовж 1957–1958 рр. працювала у відділі рукописів і рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника АН УРСР (тепер — Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника), 1959–1964 рр. — вченим секретарем у Львівському музеї українського мистецтва (тепер — Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького).

У 1962 р. Х. Саноцьку запросили на кафедру філософії у Львівський державний університет імені І. Франка (тепер — Львівський національний університет імені Івана Франка), де вона читала лекції з історії українського і світового мистецтва, а також завідувала кабінетом естетики і мистецтвознавства.

3 липня 1970 р. Вища атестаційна комісія Міністерства вищої і середньої освіти СРСР видала Х. Саноцькій диплом кандидата мистецтвознавства, підтвердивши наукову цінність багаторічної праці Х. Саноцької і визнавши її компетентним і фаховим дослідником історії мистецтва.

Від 1970 р. до 1999 р. працювала доцентом, згодом професором в Українському поліграфічному інституті імені І. Федорова на кафедрі оформлення та ілюстрації книги (тепер — кафедра книжкової графіки та дизайну друкованої продукції).

У 1986 р. Х. Саноцька стала членом Спілки художників України. Окрім того, 25 років вона керувала Львівським міським лекторієм Товариства охорони пам'яток «Скарби народу».

Крім названих статей, окремих досліджень, які б характеризували Х. Саноцьку як професійного науковця, що розпочала свою науково-пошукову діяльність у 1960–1970-х рр., немає. Щоб заповнити цю прогалину, треба ввести до наукового обігу невідомі джерела — неопубліковані та опубліковані матеріали з особистого архіву мистецтвознавця, дослідити інформативні можливості цих джерел, значення зафіксованої в них інформації для реконструкції життєпису Х. Саноцької, зокрема початку її наукової діяльності.

Неоціненним джерелом такої інформації є власний архів Х. Саноцької, який її рідний брат Євген 2001 р. передав у відділ мистецтва Львівської бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (тепер — Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника). Архів містить 1 438 одиниць збереження, серед яких біографічні документи, матеріали педагогічної діяльності, рукописи наукових праць та епістолярна спадщина.

Для розкриття предмета нашого дослідження ми виокремили найзначущіший, на нашу думку, аспект, що стосується наукової діяльності Х. Саноцької, — її листування. В архівній спадщині дослідниці є збірка листів науковців, митців, громадських діячів, письменників, видавців і публіцистів, з якими вона підтримувала тісні і тривалі контакти. Однак зі змісту кореспонденції нерідко можна встановити й основні сюжети листів Х. Саноцької, адресати якої часто відповідали на поставлені запитання. Саме її активна наукова діяльність стала основним мотивом інтенсивного листування, в якому відображено широкий культурний, науковий, суспільно-політичний контекст того часу. Таким чином, це багат шарове історичне джерело містить найрізноманітнішу інформацію — від громадсько-політичних подій до подій в особистому житті авторів листів.

Прагнення Х. Саноцької до самореалізації в науковій сфері проявилось після її повернення з Києва до Львова у другій половині 1950-х рр. Сприяла цьому копійка щоденна праця у Львівському музеї українського мистецтва. Цей період життя вона характеризувала так: «З того часу я почала займатися регулярно дослідженням образотворчого мистецтва, збирацькою, пропагандивною, виставковою та науковою роботою» [17].

Обравши предметом наукового дослідження образотворче мистецтво Північної Буковини ХІХ–ХХ ст., Х. Саноцька розпочала свої студії з вивчення творчого доробку окремих митців. У поле зору дослідниці потрапила виставка творів народного художника УРСР, живописця і графіка Антіна Манастирського, що відбулася в Чернівецькому краєзнавчому музеї восени 1959 р. з нагоди 80-річчя художника. Свої враження від побаченого вона виклала у статті «Співець Карпат»: «А. Манастирський шукає натхнення для своєї творчості в народному житті. Українська пісня була йому також джерелом для створення багатьох картин, сповнених народної лірики, ширості і простоти» [21]. Можна припустити, що саме в той час Х. Саноцька встановила тісні стосунки з громадським діячем Чернівців, педагогом, видавцем і письменником І. Карбулицьким (1880–1961), який, відповідаючи на її лист від 18 листопада 1959 р., писав про невідому оригінальну картину А. Манастирського з приватної колекції однієї жительки Чернівців, в організації зустрічі з якою обіцяв посприяти [9].

З цього ж листа довідуємося, що вже тоді Х. Саноцька проявляла зацікавлення життям і творчістю відомого українського художника Миколи Івасюка, з постаттю якого пов'язана більшість її наукового доробку наступного десятиріччя. Зокрема, адресант повідомляв дослідницю про ймовірні контакти М. Івасюка з поетом, літературознавцем, редактором, видавцем і перекладачем О. Маковеєм (1867–1925) [9]. Про окремі факти біографії М. Івасюка, зокрема його перебування у Києві (1927–1936), відвідання історичних місць, у тому числі могили Тараса Шевченка, процес написання полотна «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ», авторка дізналася з листа учня художника К. Дзержика (1888–1965) від 19 лютого 1960 р. [7].

До 100-річчя від дня народження М. Івасюка дослідниця в газеті «За радянську науку» публікує статтю «Видатний художник Буковини» [19], де, окрім біографії митця, подає характеристику його творчого доробку, зокрема найвідоміших картин — «Богдан Хмельницький під Зборовом», «Іван Богун у бою», «Козаки в степу», «На чатах». Також у статті зазначено, що під час навчання у Віденській академії мистецтв М. Івасюк зустрічався з відомим художником, автором картини «Запорожці» І. Репіним.

Окрема тематична лінія у листуванні стосується підготовки до друку «Історії українського мистецтва» (Київ, 1966–1970) [5], яка вийшла в шести томах (семи книгах). Ідея та реалізація цього монументального видання належала науково-дослідному підрозділу Академії будівництва і архітектури. Багато зусиль до написання праці доклали тодішній президент Академії архітектури України В. Заболотний і директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР (ІМФЕ АН УРСР) М. Рильський [6]. У її написанні взяли участь кілька десятків мистецтвознавців, у тому числі й Христина Саноцька. У співавторстві з Я. Нановським та І. Катрушенком вона підготувала розділ про живопис на західних землях України другої половини ХІХ — ХХ ст. [4] до другої книги четвертого тому, що побачила світ у 1970 р.

З п'яти листів українського мистецтвознавця професора Я. Затенацького дізнаємося про копітку роботи авторки над цією публікацією. Зокрема, з листа від 27 квітня 1967 р. відомо, що на той час Х. Саноцька вже підготувала чорновий варіант своєї статті під назвою «Образотворче мистецтво Буковини», який надіслала йому на вчитку. Однак у листі від 22 серпня 1968 р. Я. Затенацький порадив Х. Саноцькій суттєво скоротити текст цієї статті. Згодом з аналогічною рекомендацією Я. Затенацький як відповідальний редактор четвертого тому звернувся до неї з офіційним листом від 12 грудня 1968 р., акцентуючи на тому, що авторці варто обговорити важливі аспекти статті з відповідальною особою Г. Лебедєвим, який спеціально для цього виїхав з Києва до Львова.

З інших листів Я. Затенацького (від 5 травня, 6, 18 червня, 22 серпня 1968 р.) довідуємося, що Х. Саноцька доклала багато зусиль, аби вчасно відправити до Києва рецензію кафедри філософії Львівського державного університету ім. І. Франка на макет четвертого тому «Історії українського мистецтва».

З листування Х. Саноцької з Я. Затенацьким також дізнаємося, що останній намагався допомогти їй опублікувати наукові статті у фахових виданнях. У листі від 12 серпня 1964 р. Я. Затенацький пропонував Х. Саноцькій надіслати свої наукові праці в часописи «Искусство» та «Мистецтво». Однак матеріали особистого архіву Х. Саноцької свідчать про те, що низка її статей так і не була опублікована, залишившись у її приватній збірці в рукописному

чи машинописному варіантах. Цей факт підтверджує, зокрема, й лист Я. Затенацького від 22 серпня 1968 р., з якого випливає, що професорові не вдалося позитивно вплинути на редакцію журналу «Народна творчість та етнографія» щодо публікації однієї зі статей Х. Саноцької. У листі не вказано назви статті. Але наявність у приватному архіві дослідниці лише однієї неопублікованої наукової розвідки про буковинського митця Василя Жуковського, датованої 1968 р., дозволяє припустити, що йдеться саме про неї [8].

Аналіз доволі великої кількості листівок Я. Затенацького до Х. Саноцької свідчить про те, що взаємини між адресатами не були суто прагматичними, діловими, а переважно мали дружній характер, відзначалися теплотою і довірою.

Активне листування Х. Саноцької з іншими адресатами упродовж 1960–1970-х рр. дозволяє простежити коло її наукових інтересів, ставлення дослідниці до різних мистецьких подій та явищ, характер і напрями її науково-дослідницької роботи. Головним зацікавленням науковця Х. Саноцької в той період став життєвий і творчий шлях М. Івасюка. Зокрема, вона досліджувала історію його картини «Богун під Берестечком», що перебувала у приватній збірці народного художника СРСР, члена Академії мистецтв СРСР, мистецтвознавця, професора В. Касіяна. У першому за хронологією листі В. Касіяна до Х. Саноцької, який міститься в її приватному архіві й датується 7 січня 1964 р., автор повідомляв адресата про те, що привіз її з Бухареста [10]. За сприяння Х. Саноцької картину було відреставровано і передано до Львівського музею українського мистецтва.

У листі від 17 жовтня 1968 р. В. Касіян подав загальні дані й відповідну інформацію про особу, у приватній мистецькій збірці якої містилось інше полотно відомого буковинського художника, яке викликало неабиякий інтерес Х. Саноцької. Очевидно, дослідниця скористалася нагодою встановити контакт із цим українським колекціонером, що проживав тоді у Бухаресті. Ним виявився д-р Денис Михальський, який у листі-відповіді Х. Саноцькій від 15 листопада 1968 р. докладно описав характер зображення, датування (Мюнхен, 1895 р.) і стан збереженості картини М. Івасюка «Дівчина під соняшниками». У листі також міститься унікальна інформація про переміщення картини з Чернівців до Бухареста,

про її власників, якими почергово були мати Д. Михальського, яка купила картину в 1900 р. у самого автора (він розповів їй деталі створення образу дівчини-буковинки, зображеної на картині), потім переправила братові у Відень для оформлення її у належну декоративну рамку, а в 1922 р. передала у спадок синові [13].

Ґрунтовне дослідження творчості М. Івасюка, а також митців, діяльність яких була пов'язана з Буковиною (Ю. Панькевич, К. Устиянович, Ю. Пігуляк, А. Кохановська, В. Жуковський), вимагало великої пошукової роботи. З недатованого листа доцента Чернівецького державного університету Олександра Крицевого дізнаємося, що у другій половині 1960-х рр. Х. Саноцька взяла участь в експедиції на Буковину для збору експонатів народного мистецтва. «Івасюкові місця чекають на Вас», — писав їй адресант [12]. Саме бажання заручитися підтримкою місцевих науковців у цій справі спонукало Х. Саноцьку звернутися до О. Крицевого, акцентуючи на тому, що вона досліджує творчість М. Івасюка.

Результатом багаторічних студій ученої над творчою спадщиною М. Івасюка став монографічний нарис «Микола Івасюк (1865–1936)». У листі від 21 травня 1968 р. Я. Затенацький обіцяв посприяти в отриманні відповідних рецензій на монографію. Однак відомо, що дослідниці не вдалось опублікувати цю працю ні в 1968 р., ні в наступні роки. І лише 2007 р. цей монографічний нарис був опублікований у журналі «Народознавчі зошити» [20].

Досліджуючи образотворче мистецтво Північної Буковини, Х. Саноцька часто зверталася до творчості ще одного відомого українського маляра і графіка — Ю. Панькевича. Для цього вчена налагодила контакти з різними тогочасними культурними, громадськими та науковими діячами, про що свідчать два листи від друга Ю. Панькевича Михайла Керницького, який, зокрема, писав про політичні погляди митця, його ставлення до встановлення радянської влади в краї, яке спочатку було доволі прихильним, але наприкінці життя змінилося гірким розчаруванням. Знаючи про дослідження Х. Саноцької, М. Керницький радив їй звернутися до відомого чернівецького скульптора О. Шевчукевича (1902–1972), який також досліджував мистецтво Буковини. З цього ж листа довідуємося, що Х. Саноцька готувала статтю про Простена Добромисла

(псевдо Ю. Панькевича), яка вийшла друком тільки 1970 р. у часописі «Народна творчість та етнографія» (№ 3) [11].

Підтримуючи подальші контакти з М. Керницьким (як випливає з його наступного листа від 5 січня 1964 р.), Х. Саноцька ділилася з адресатом своїми успіхами в науково-пошуковій роботі, зокрема результатами праці з архівними матеріалами, а також розповідала про організацію виставок.

Зацікавлення портретним живописом Ю. Панькевича спонукало дослідницю встановити контакти з відомим харківським колекціонером, краєзнавцем Олександром Леонтійовичем Сараною — автором десятка статей, присвячених різним діячам культури і мистецтва, видатним російським та українським письменникам. У листі від 29 травня 1964 р. він люб'язно запропонував Х. Саноцькій передати в її користування деякі матеріали про Ю. Панькевича, який від 1933 р. жив і працював у Харкові, де й помер. Також О. Сарана повідомив адресу сина І. Франка Тараса, який, за припущенням автора листа, міг допомогти дослідниці з'ясувати подробиці створення у 1910 р. Ю. Панькевичем єдиного портрета Каменяра, писаного з натури, а також більше дізнатися про їхні взаємини. З цього ж листа довідуємося, що Х. Саноцька була знайома з О. Сараною не лише за листуванням, а й мала особисті зустрічі з ним, коли приїздила у Харків.

Досліджуючи релігійне малярство Ю. Панькевича, Х. Саноцька звернулася за допомогою до Б. Чубатого, мешканця села Конюхи Козівського району Тернопільської області. З його листа від 16 березня 1969 р. випливає, що Х. Саноцька намагалася виявити ікони, які написав Ю. Панькевич. Утім, адресант повідомляв, що її припущення про можливе місцезнаходження творів художника у двох церквах села Конюхи не підтвердилося [14].

Вінцем багаторічної праці Х. Саноцької стало ґрунтовне наукове дослідження на тему «Українське образотворче мистецтво Північної Буковини кінця XVIII — початку XX ст. (1774–1940)». В особистому архіві дослідниці зберігається машинопис роботи [22], а також позитивні відгуки на неї. Слід зазначити, що монографію так і не було надруковано. У ній Х. Саноцька висвітлила загальний напрям розвитку образотворчого мистецтва на землях Північної Буковини кінця XVIII — початку XX ст. і частково Південної

Буковини кінця XIX — початку XX ст. У роботі подано систематизований монографічний аналіз життя і діяльності буковинських художників, які зробили вагомий внесок в українське образотворче мистецтво, зокрема В. Жуковського (1807–1885), І. Фоляковського (1826–1877), Е. Бучевського (1843–1891), Ю. Пігуляка (1845–1919), К. Устияновича (1839–1903), А. Кохановської (1866–1927) та ін. Відгуки на наукове дослідження Х. Саноцької написали професори, доктори філологічних наук О. Бабишкін, В. Лесин, доктор історичних наук М. Івасюта, кандидати мистецтвознавства В. Ткаченко і П. Цибенко. Попри висловлені незначні зауваження, праця дослідниці отримала високу оцінку фахівців: автор ввела у науковий обіг десятки малознаних імен, віднайшла та ідентифікувала багато мистецьких творів, комплексно охарактеризувала розвиток мистецтва Буковини в означений період.

Щиру подяку за ретельну пошукову працю висловили Х. Саноцькій і представники науково-мистецького середовища Чернівців, з якими вона підтримувала тісні зв'язки. Так, старший методист Чернівецького обласного Будинку народної творчості, мистецтвознавець Авксентій Яківчук писав: «Я схиляюсь перед Вашим знанням, перед Вашою ерудицією у галузі мистецтва...» [15]. А в листі від 18 квітня того ж року він повідомляв Х. Саноцьку, що журналіст газети «Радянська Буковина» О. Романець готує статтю [16] про її роботу: «...люди хай знають своїх славних, талановитих попередників хоч зі сторінок газети».

Отже, творча спадщина Христини Саноцької є важливим і невід'ємним елементом мистецького процесу й мистецтвознавчої науки в Україні 60–90-х рр. XX ст. Х. Саноцька належала до генерації тих дослідників українського мистецтва, які, сформувавшись як творчі особистості в 60-х рр. минулого століття, упродовж усього життя залишалися вірними ідеалам народного мистецтва, відстоювали і пропагували його принципи й методи, досліджували маловідомі його сторінки, а також творчість талановитих, але призабутих його представників.

Її ґрунтовне дослідження про українське образотворче мистецтво Північної Буковини кінця XVIII — початку XX ст. є важливим джерелом для вивчення творчих процесів як минулих років, так і сучасної України.

1. Бігус М. Бурканів / М. Бігус, П. Томащук // Тернопільський енциклопедичний словник. — Тернопіль : Збруч, 2004. — Т. 1. — С. 201.
2. Грималюк Р. Думая і люблю серцем (Спогад про Саноцьку Христину-Олену) / Ростислава Грималюк // Поліграфіст. — 2007. — № 9. — С. 20.
3. Грималюк Р. З любов'ю до мистецтва і до людей (про Саноцьку Христину-Олену Іванівну, 1931–1999) / Ростислава Грималюк // Мистецтвознавство : зб. наук. праць. — Львів, 2007. — Ч. 2. — С. 133-142.
4. Живопис на Західних землях України / І. Г. Катрушенко, Я. Й. Нановський, Х. І. Саноцька // Історія українського мистецтва : у 6 т. — Київ : Жовтень, 1970. — Т. 4, кн. 2. : Мистецтво другої половини ХІХ — ХХ ст. — С. 222-229.
5. Історія українського мистецтва : у 6 т. — Київ : Жовтень, 1966–1970.
6. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття : вибрані статті різних років. — Кн. I : Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття / М. О. Криволапов. — Київ : Видавничий дім А+С, 2006. — С. 57.
7. Лист Дзерджика К. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 262. — Арк. 15-16.
8. Лист Затенацького Я. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 273. — Арк. 17.
9. Лист Карбулицького І. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 280. — Арк. 1.
10. Лист Касіяна В. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 282. — Арк. 1-2.
11. Лист Керницького М. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 283. — Арк. 1-2.
12. Лист Крицевого О. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 295. — Арк. 1.
13. Лист Михальського Д. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 325. — Арк. 1-2.

14. Лист Чубатого Б. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 421. — Арк. 1.
15. Лист Яківчука А. до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 434. — Арк. 3.
16. *Романець О.* Цінне дослідження / *О. Романець* // Радянська Буковина. — 1970. — 19 квіт.
17. *Саноцька Х.* Автобіографія [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 1. — Арк. 1-2.
18. *Саноцька Х.* Василь Жуковський (фрагменти з досліджень українського мистецтва на Буковині) : [машинопис]. — Львів. — 1968 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 524. — 5 арк.
19. *Саноцька Х.* Видатний художник Буковини : (До 100-річчя з дня народження Миколи Івасюка) / *Х. Саноцька* // За радянську науку. — 1965. — 11 черв. (№ 23).
20. *Саноцька Х.* Микола Івасюк (1865–1936) / *Христина Саноцька* // Народнознавчі зошити. — 2007. — № 5/6. — С. 653-690.
21. *Саноцька Х.* Співець Карпат : виставка творів народного художника УРСР А. І. Манастирського / *Х. Саноцька* // Радянська Буковина. — 1959. — 13 листоп.
22. *Саноцька Х.* Українське образотворче мистецтво Північної Буковини кінця XVIII — початку XX ст. (1770–1940) : [машинопис дис.]. — Київ ; Львів, 1966 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 484. — 127 арк.
23. Саноцька Христина // Енциклопедія українознавства : слов. частина / за ред. *В. Кубійовича*. — Перевид, в Україні. — Львів, 1998. — Т. 7. — С. 2708.
24. Саноцька Христина Іванівна // Митці України : енцикл. довід. — Київ : Укр. енцикл., 1992. — С. 515.
25. Саноцька Христина-Олена Іванівна // Мистецтво України : біогр. довід. — Київ : Укр. енцикл., 1997. — С. 526.